

**La protecció del patrimoni
de l'Església de Girona a través
de la Comissió del Patrimoni Artístic
i Arqueològic (1936-1938)**

Gemma Domènech Casadevall

Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural,
Universitat de Girona

A Catalunya, l'aixecament en armes, el 18 de juliol, d'una part de l'exèrcit espanyol contra la jove democràcia republicana és esclafat gràcies a la participació de les organitzacions anarcosindicalistes. Els obrers, amb els seus dirigents sindicals, aturen el feixisme, però comença la revolució. El govern català està guanyant la guerra; tanmateix, perd una batalla transcendental: la del control de la situació interna. Durant tres mesos, tot i els esforços del govern català per recuperar el control del país, el poder està en mans de les organitzacions sindicals. La CNT i la FAI tenen desenes de milers d'afiliats i un radicalisme llibertari que les havia enfrontat a la República, que titllaven de burgesa. Aquests, doncs, són dies de revolta, de violència i de desgavell institucional. La burgesia i, sobretot, l'Església es converteixen en els principals objectius dels revolucionaris. En aquest estiu del 1936, l'anticlericalisme, que venia de lluny, es desferma amb una orgia de destrucció. Una fúria que no és fruit d'una febre passatgera, sinó de segles de tensions acumulades. Temples i imatges religioses esdevenen la diana dels grups revolucionaris com a representacions de l'opressió exercida durant segles per les classes privilegiades i per l'Església, amb les quals són identificats els militars revoltats. La crema d'esglésies i convents i l'assassinat de monges i capellans no seran fets aïllats ni espontanis. Enmig d'aquest ambient, cal recordar algunes de les consignes que apareixen en la premsa. Així, al diari *Avant* del 22 de juliol hi podem llegir:

A dins de les esglésies s'han preparat cops d'estat, grans traïcions al poble, actes monstruosos de vandalisme en èpoques inquisitorials, assassinats freds i premeditats contra els adversaris. Des d'allí s'ha enganyat sempre i s'ha escanyat el poble treballador [...]. El foc ho purifica tot. Doncs ja ho sabeu, obrers: el foc tot ho purifica! Seguim purificant tots aquests cataus de rates i de gripaus, les parets de les quals estan podrides de tanta ronya i tanta immundícia arrebregada amb els anys; obrers, endavant en la vostra obra purificadora!¹

És en aquest marc on cal situar la pèrdua d'una bona part de la producció artística religiosa catalana, un patrimoni que, als ulls dels seus executors, no mereixia cap altra consideració que no fos la de mobiliari de l'enemic: la foguera va acollir sense distinció, doncs, bancs, cadires, retaules, relíquies, casulles, escultures i confessionaris. La crema d'esglésies, en definitiva, va liquidar una gran part del patrimoni artístic. Joies artístiques, obres mestres i altres de no tan mestres van perir víctimes no pas del seu valor artístic, sinó de la seva simbologia ideològica, un argument que van esgrimir els mateixos avaladors de la crema. Així, escriuen al diari *Avant* del mateix dia 22 de juliol: «Poc s'han fixat si tenia poc o molt valor artístic. [...] En aquells moments de lluita aferrissada era igual l'església gòtica com una església feta amb rajola o pedra blanca. Només s'hi veia la cova de la reacció clerical i feixista».² Aquest argument és compartit pel cap del Servei de Monuments de la Generalitat, Jeroni Martorell, quan un any després es refereix a «la confusió inevitable consubstancial, en molts monuments, de les condicions artístiques amb les religioses».³

1 *Avant*, 22 de juliol de 1936, p. 2.

2 *Avant*, 22 de juliol de 1936, p. 2.

3 MARTORELL 1937: s. p.

En paral·lel a aquestes accions, el govern republicà de la Generalitat, amb plenes competències en belles arts, en conservació de monuments i en biblioteques, lluitarà activament per aturar la violència iconoclasta i portarà a terme una campanya de salvament de les obres d'art en perill. Només tres dies després de l'inici de la revolta, el 21 de juliol, en un intent desesperat de protegir les esglésies i els convents de l'incendi i el saqueig, el govern decomissa tots els edificis religiosos del país. Dos dies més tard, el 23 de juliol, s'insta a constituir, en cada localitat de Catalunya, un comitè presidit per l'alcalde i sota la tutela de les milícies ciutadanes que s'encarregui de vetllar i assegurar la conservació dels edificis públics del govern de la Generalitat així com dels objectes, que també són patrimoni del poble. I es creen els comitès locals de salvament. L'endemà, el 24 de juliol, el govern confisca «tots els materials i objectes d'interès pedagògic, científic, artístic, històric, arqueològic, bibliogràfic i documental» que es considera que es troben en situació de perill, i que passaran a mans dels comitès de protecció del patrimoni instituïts el dia abans.

Tot i els esforços del govern, la situació al carrer segueix essent de descontrol, i l'acció d'aquests comitès locals de salvament del patrimoni artístic no serà fàcil. «Barcelona era envaïda per una heterogènia multitud de descamisats, armats fins a les dents. Del raval de la ciutat s'havien traslladat al centre, on s'incautaren dels locals pertanyents als partits de dreta i dels convents abandonats pels diversos ordres religiosos», apunta el 23 de juliol Miquel Joseph Mayol, tècnic de la Conselleria de Cultura i testimoni d'excepció dels fets.⁴ Dues setmanes més tard, les consignes en la premsa segueixen atiant el foc: «Y llaman asesinos a los trabajadores cuando éstos matan a uno de sus verdugos. [...] Para vengar los asesinatos que realizó la iglesia, faltaría fabricar curas, pues no habría bastantes para igualar el número de víctimas que se apuntó la Inquisición».⁵ No és fins a final de setembre, moment en què els sectors anarquistes (fins aleshores refractaris a entrar en el joc polític oficial) s'incorporen al govern, que el contrapoder revolucionari comença a tenir data de caducitat. El 9 d'octubre, amb la dissolució del Comitè Central de Milícies Antifeixistes —organisme paragovernamental revolucionari creat al juliol del 1936—, el govern recupera el control de la situació. Per al patrimoni, a partir d'aquest moment les coses es tornen més fàcils. Tanmateix, un nou perill està a punt d'aparèixer: si fins a la tardor del 1936 les accions del govern estan encaminades a protegir el patrimoni mitjançant la confiscació dels béns d'Església i particulars, a partir d'aleshores els esforços es concentren a posar les col·leccions confiscades a resguard. Primer són traslladades a Olot (ciutat allunyada de les agitacions de la capital i propera a la frontera), i després, per assegurar-ne la integritat i, alhora, per desmentir davant la comunitat internacional les informacions difoses pel bàndol feixista, s'organitza a París l'exposició *L'Art Catalan du X^e au XV^e siècle*.

En paral·lel a les ordres dictades des de la Conselleria, a Girona els fets esdevinguts durant els primers dies de la guerra propicien la mobilització d'un grup de persones que intentaran recuperar el que s'hagi salvat de la crema i protegir les col·leccions eclesiàstiques i particulars de nous atacs. La seva feina rep el suport del Comitè

4 JOSEPH 1971: 31.

5 «Los Malhablados», *Solidaridad Obrera*, 1 d'agost de 1936, p. 2.

Executiu Antifeixista de Girona, que quatre dies després de l'aixecament militar nomena Pau Planes Prats, Eduard Fiol Marquès, Emili Blanch Roig, Joan Subias Galter (cap dels Serveis de Cultura), Pere Vallmajó Perpinyà, Carles de Palol Feliu, Joan Turon Algans, Francesc Riuró Llapart i Josep Pujol membres de la nova Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona. La Comissió, que té el vistiplau del comissari delegat de la Generalitat i del cap dels Serveis de Cultura, Joan Subias, serà ratificada un mes més tard, el 22 d'agost del 1936, pel comissari general de Museus de Catalunya, Pere Corominas.⁶

Després d'un primer inventari de la situació del patrimoni artístic (pèrdues sofertes, edificis confiscats, etc.), la Comissió treballa en la protecció dels edificis i les col·leccions que poden córrer perill. D'una banda, negociant amb el Comitè d'Incautacions perquè s'avingui a lliurar-los els edificis i objectes de valor històric, artístic i arqueològic que han intervingut en les seves accions. I, de l'altra, concentrant a la catedral les obres d'art rescatades de parròquies i particulars. Cal assenyalar que de les primeres accions que porta a terme no en queda constància documental, ja que no és fins a l'entrada de Miquel Santaló Pavorell —el qual, després de ser nomenat, el 24 d'agost, comissari delegat de Museus a Girona passa a ocupar la presidència de la Comissió del Patrimoni— que es comencen a observar les formalitats oficials, és a dir, la convocatòria per escrit a les reunions i l'enregistrament en actes dels acords que s'hi prenen.

La primera acció que porta a terme el grup es produeix abans, fins i tot, de la seva constitució formal: són les negociacions per aconseguir el control de la catedral i el Palau Episcopal, que estan en mans del Comitè d'Incautacions des del 20 de juliol, si bé la participació d'alguns membres de la futura Comissió n'havia impedit temporalment el saqueig. Tal com exposava un dels protagonistes, Francesc Riuró, cinquanta anys després dels fets, la negociació amb el Comitè no es revela fàcil, i el 26 de juliol es produeix l'assalt violent:

[...] alguns membres del Comitè s'obstinaven en què s'havien d'eliminar els altars per a poder justificar-se davant dels altres i d'altres grups extremistes. Davant la nostra negativa i després de molt discutir, s'aconseguí que cedint-los les parts de menys interès artístic d'alguns altars moderns, com a cosa simbòlica, restessin tranquil·litzats. No hi hagué altra alternativa. Aquestes restes d'altars foren cremades sobre la part on no existien laudes sepulcral de la plaça, per no deteriorar-les. Altres elements extremistes intentaren en diferents ocasions entrar dins el Palau Episcopal amb el pretext que tenien coneixement que hi havia alguns capellans disfressats i amagats. Calgué sol·licitar de la Comissaria una dotació de guàrdies.⁷

D'aquesta manera s'aconsegueix salvaguardar obres tan emblemàtiques com el Tapís de la Creació, el retaule i el baldaquí major, l'escultura de Carlemany i els principals retaules barrocs.

6 Per conèixer la personalitat i la trajectòria dels membres de la Comissió, vegeu NADAL-DOMÈNECH 2015: 30-39.

7 RIURÓ 1986: 245.

Menys reeixida és la negociació pel control de l'església de Sant Feliu. Aquesta havia estat saquejada el 20 de juliol, moment en què desaparegué a la foguera muntada davant la porta lateral, en paraules de Francesc Riuró,⁸ «tot allò que els féu més ràbia», és a dir, els mobles de la rectoria, les cadires de l'església, una part de l'arxiu, el reliquiari de plata de Sant Feliu, dos tapissos flamencs, etc. Per sort, es poden salvar les peces de més valor artístic —com ara el retaule major de Joan de Borgonya, el Crist jacent del mestre Aloi o l'Homiliari de Beda—, que són portades a la catedral (fig. 1).⁹ Després del saqueig, l'església és ocupada pel Sindicat del Transport i, tot i els esforços de la Comissió del Patrimoni, un any més tard encara acull vehicles i ferralla que aquest hi emmagatzema.¹⁰



Fig. 1: Dipòsits de la Comissió del Patrimoni a la Catedral de Girona. Foto: Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Ajuntament de Girona-CRDI (Fons Joan Subias i Galter)

Tant en el cas de la catedral com en el de Sant Feliu el salvament de determinades obres és instat pels mateixos revolucionaris. Pere Serra, de la FAI, defensa davant dels seus companys, a punta de pistola, el Tapís de la Creació, i Miquel Gayolà, del POUM, fa aturar la crema de Sant Feliu.

No es pot salvar, en canvi, la majoria de les obres contingudes a la veïna església del Mercadal, ni les del Carme, els Dolors o el Sagrat Cor, aquesta darrera l'única que és

8 RIURÓ 1986: 245.

9 Per reconstruir els fets esdevinguts a l'església de Sant Feliu, vegeu CLARA 1981: 251-259.

10 Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona (MAC-Girona), *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments*, 1918-1938, acta de la reunió de 26 de juny de 1937; BUSQUETS 1986: 197; CLARA 1981: 253.

incendiada a la ciutat.¹¹ Sí que queden sota la custòdia de la Comissió el retaule major de l'església de Sant Lluç, desmuntat després del saqueig d'aquest temple, que, com Sant Feliu, és convertit en garatge.¹² També se salven, a l'església del monestir de Sant Daniel, un dels retaules i el sepulcre de sant Daniel del mestre Aloi, que són transportats al Museu de Sant Pere de Galligants. La conversió de l'església en magatzem de gra, l'aprofitament del monestir com a escola i alberg per a refugiats i l'obertura d'una nova carretera que travessa el jardí del cenobi i obliga a l'enderroc de la paret de tanca són intervencions vigilades per la Comissió, que repetidament exhorta l'Ajuntament de Sant Daniel a prendre les mesures necessàries per a la conservació dels edificis.¹³

A banda del patrimoni eclesial, la Comissió també manté negociacions amb els comitès confiscadors per recuperar col·leccions particulars. El 31 de desembre del 1936 ingressen al dipòsit de la Comissió els objectes de plata requisats a la casa del marquès de Camps, i al llarg del 1937 s'hi sumen les col·leccions de la Casa Carles i les de la secció d'arqueologia del Grup Excursionista i Esportiu Gironí.¹⁴ Aquestes, però, no sempre són històries d'èxit. Les negociacions amb els confiscadors de la Casa Astorch, que a parer dels membres de la Comissió conté importants objectes artístics, acaba amb la prohibició per a aquesta d'accedir a l'immoble.¹⁵

El radi d'acció de la Comissió, tanmateix, no es limita a la ciutat de Girona, sinó que arreu de la demarcació se'n documenten intervencions en pro de la salvaguarda del patrimoni artístic, sigui immoble o moble. En el primer cas destaquen les actuacions de l'arquitecte i vocal de la Comissió Emili Blanch, a Torroella de Montgrí i a la Bisbal. A Torroella, la seva intervenció permet recuperar el Palau Robert, i a la Bisbal, el seu informe fa canviar els plans del Comitè local per instal·lar el servei del Socors Roig Internacional en una casa noble. En aquest mateix municipi, després de negociar-ne la custòdia amb el Consell Municipal, es lliuren a la Comissió, entre altres, la majestat i la biga romàniques de Cruïlles, el retaule de Sant Miquel de Cruïlles de Lluís Borrassà, el retaule de Sant Pere de Púbol de Bernat Martorell i la marededéu gòtica de la Bisbal. Probablement fruit d'aquestes mateixes negociacions, si bé no apareix a l'acta de la Comissió, es produeix la vinguda a Girona del retaule gòtic de Santa Cristina de l'ermita de Corçà.¹⁶ En altres casos no es requereix cap negociació i són els mateixos milicians els que lliuren els elements patrimonials a la Comissió, com en el cas de les taules del retaule de Montagut, que el 23 de febrer del 1937 entrega un cap de milícies.¹⁷

11 BUSQUETS 1986: 203-207.

12 AVELLÍ 2005-2006: 173-203.

13 MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments*, 1918-1938, acta de la reunió de 22 de març de 1937, f. 156v; acta de la reunió de 17 d'abril de 1937, f. 161v; acta de la reunió de 24 de setembre de 1937, f. 171. Vegeu BUSQUETS 1986: 212.

14 MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments*, 1918-1938, acta de la reunió de 29 de març de 1937, f. 159; acta de la reunió de 26 de juny de 1937, f. 168.

15 VALENTÍ 2003: 307-327.

16 MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments*, 1918-1938, acta de la reunió de 27 d'agost de 1937, f. 169r-169v; acta de la reunió de 16 de març de 1937, f. 154r-154v.

17 MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments*, 1918-1938, acta de la reunió de 24 de febrer de 1937, f. 151v.

Els membres de la Comissió recorren incansablement el territori, unes vegades alertats per col·laboradors i d'altres, en expedicions de reconeixement. Avisats, per exemple, pel mestre de Sant Jordi Desvalls sobre la imminent foguera que prepara el Comitè local, una delegació de la Comissió arriba «just per poder salvar imatges barroques molt deteriorades i objectes de poca importància». Menys afortunat és el desplaçament a Canet d'Adri, ja que quan arriben al poble, també advertits per algun informador, únicament poden recuperar un cap de Verge d'una imatge gòtica d'alabastre i comprovar que el retaule parroquial encara és al seu lloc, tot i que no el consideren de prou qualitat per traslladar-lo a Girona.¹⁸

En paral·lel, la Comissió organitza viatges de reconeixement a llocs que conserven obres importants per al patrimoni artístic català. Els dies 4 i 5 de març del 1937, el president, Miquel Santaló, acompanyat dels vocals Subias, Palol i Riuró, visita Castelló d'Empúries, Fortià, Figueres, Olot, Camprodon, Setcases i Besalú. L'objectiu inicial del viatge és «reconèixer el retaule barroc de l'església [de Setcases] i altres elements que's puguin haver servat».¹⁹ Finalment, però, aquesta peça no és traslladada a Girona. En les actes de la Comissió se n'exposen les raons: «tinguent en compte les seves proporcions i amb això les dificultats per ésser traslladats a Girona —on hi tenim retaules de la mateixa època i qualitat molt superior— es desisteix de fer-ho».²⁰ A Besalú, en canvi, sí que el desplaçament dona resultats i la Comissió aplega un bon nombre d'objectes salvats de la crema, com ara una creu, una custòdia, una arqueta, un Crist gòtic de talla, una lipsanoteca de vidre, un cap gòtic d'alabastre i una part dels arxius de Santa Maria i Sant Vicenç. Probablement arran d'aquest viatge es traslladen també a la catedral la majestat i el retaule d'alabastre de Beget. Menys fructífera és la visita al municipi de Santa Pau: «No tinguérem una rebuda massa agradable per part dels responsables locals», afirma Francesc Riuró. Únicament poden constatar que a l'església parroquial i a la capella del castell no hi queda cap dels objectes de valor que havien contingut perquè han estat traslladats a Olot, excepte la pica baptismal romànica, que ha estat destruïda. En una altra ocasió, la Comissió viatja a Barcelona per recuperar la majestat de Sant Joan les Fonts, que juntament amb el retaule i altres peces hi havia estat traslladada clandestinament.²¹ Si bé aquests viatges, per regla general, tenen per objectiu comprovar l'estat en què ha quedat el patrimoni després de la fúria revolucionària i, alhora, aplegar els objectes que han perviscut, en altres casos, com en el de Castelló d'Empúries, la visita, que té lloc al gener del 1937, està motivada pel perill que corre la catedral davant dels bombardejos feixistes.²²

A vegades, l'acció de salvaguarda de la Comissió va més enllà de posar a recer dels violents el patrimoni que ha pogut escapar a la fúria dels primers dies de la guerra, a banda de portar a terme un registre i inventari exhaustiu de les obres; davant l'estat

18 RIURÓ 1986: 246.

19 MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments, 1918-1938*, acta de la reunió de 24 de febrer de 1937, f. 153.

20 MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments, 1918-1938*, acta de la reunió de 16 de març de 1937, f. 154.

21 RIURÓ 1986: 246; VALENTÍ 2003: 319; JOSEPH 1971: 100.

22 MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments, 1918-1938*, acta de la reunió de 15 de gener de 1937, f. 149.



Fig. 2: Treballs d'adequació de les sales capitulars de la catedral de Girona per acollir el Museu del Poble.
Foto: Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Ajuntament de Girona-CRDI (Fons Joan Subias i Galter)



Fig. 3: Sales capitulars de la catedral de Girona arranjades com a Museu del Poble. Foto: Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Ajuntament de Girona-CRDI (Fons Joan Subias i Galter)

que presenten algunes obres, en efecte, s'emprenen projectes de consolidació i restauració. És el cas dels retaules de Cruïlles, la Pera i Púbol, o de la majestat de Sant Joan les Fonts.²³

La Comissió concentra a Girona les principals obres d'art de les comarques. Per fer-ho, habilita dos dipòsits: el Museu de Sant Pere de Galligants i, sobretot, la catedral, que «en pocs dies [...] es convertí en una de les més importants concentracions organitzades per la Comissaria de Museus. En el catàleg-registre, hi figuraven centenars de peces».²⁴ Cal recordar que totes aquestes obres no retornaran mai més al seu emplaçament original i que esdevindran obres emblemàtiques del futur Museu Diocesà de Girona.

A la ciutat, els esforços dels membres de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic ultrapassen la protecció de les obres salvades de la crema i la rapinya; la seva intenció és crear un museu d'art. En la primera reunió formal de la nova Comissió, el 12 de setembre del 1936, s'acorda donar un nou ús als edificis de la catedral i el Palau Episcopal i convertir-los en la seu de la Comissió i del nou museu d'art que projecten obrir, i amb aquesta finalitat decideixen encarregar, en aquell mateix moment, «un lletrer per a col·locar a l'exterior de l'expalau del bisbe amb la següent llegenda: Museus del Poble».²⁵ D'ara endavant, totes les intervencions que portaran a terme al recinte catedralici aniran dirigides a dessacralitzar l'espai i a condicionar-lo per mostrar les obres d'art que s'hi aplegaran (fig. 2 i 3).

Aquesta idea de protegir però, al mateix temps, mostrar a la ciutadania el patrimoni artístic l'expressa també en les seves memòries Miquel Joseph, funcionari de la Conselleria de Cultura i testimoni de primera mà de la salvaguarda del patrimoni català:

L'acció efectiva dels grups de voluntaris amants de les belles arts que actuaven pertot arreu de Catalunya permeté de crear diversos centres de concentració d'objectes salvats en espera d'una instal·lació adequada en els museus. D'aquesta manera s'assegurava la vigilància de les obres i es facilitava la reconstrucció i restauració de moltes peces que van sofrir danys en la crema d'esglésies, i d'altres que havien romàs durant molt de temps tancades amb doble forrellat i doble clau en museus locals o en sagristies, coberts de pols, corcats per la mísica, subjectes al caprici de qualsevol clergue ignorant o d'algun erudit local.²⁶

Al llarg de tot l'any 1937, les actes de la Comissió recullen els treballs que es porten a terme per a la ràpida adequació del recinte amb vista a una obertura imminent. Però al desembre del 1937 els treballs de condicionament de l'antic Palau Episcopal com a espai expositiu encara no havien finalitzat. Emili Blanch, a qui els companys

23 En la reunió de la Comissió del 15 d'octubre del 1937, Pere Vallmajó presenta un informe sobre les peces que ha restaurat. Vegeu MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments, 1918-1938*, acta de la reunió de 15 octubre de 1937, f. 143r-143v.

24 JOSEPH 1971: 100.

25 MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments, 1918-1938*, acta de la reunió de 12 de setembre de 1936, f. 143r-143v.

26 JOSEPH 1971: 79.

de la Comissió havien encarregat el projecte al mes d'abril, exposa l'estat de les obres i considera que la principal causa del retard acumulat és la dificultat per trobar mà d'obra en el sector de la construcció a causa de la situació bèl·lica que es viu. Per sortir del pas, decideixen ajornar l'execució del projecte d'adaptar les sales superiors del Palau Episcopal per exposar-hi el mobiliari i de condicionar les dependències de l'edifici annex (Can Falló) com a seu dels arxius confiscats. Únicament reformaran la sala del tron per instal·lar-hi la pintura moderna, feina que encarreguen a Pau Planes i Eduard Fiol.²⁷

En paral·lel als treballs per obrir la col·lecció al públic, els membres de la Comissió treballen des del març del 1937 en l'edició d'una guia del Museu. En paraules de Miquel Santaló, es tractava d'«un petit escrit o guia per mostrar el que s'ha fet després del 19 de juliol en matèria de Museus i Biblioteques. En aquesta guia es farà referència a les noves instal·lacions, al material amb què es compte i a la seva qualitat». Tot i que a l'octubre ja la tenen llesta, deixen en suspens la seva edició «davant les indicacions de què s'ha tractat relatives a la no oportunitat de procedir a l'obertura dels Museus».²⁸

En aquest context de patrimonialització i museïtzació de l'espai religiós cal emmarcar la iniciativa més controvertida de les portades a terme per la Comissió: el desmuntatge del cor i l'orgue per recuperar la perspectiva i amplitud del temple gòtic que aquests impediè copiar. El valor patrimonial que durant els anys de la guerra s'atorga a la catedral per deslliurar-la del seu contingut religiós comporta altres projectes arquitectònics destinats a adaptar-la al nou ús, com l'eliminació del mur exterior de l'absis per millorar-ne la visibilitat o la proposta de Blanch, no realitzada per manca d'acord i de mitjans, de suprimir la coberta provisional de la porta dels Apòstols.²⁹ Cal dir que, acabada la guerra, la major part d'aquestes reformes arquitectòniques d'adequació de la catedral al nou ús es consideren pèrdues causades per l'enfrontament militar i com a tals es ressenyen en el memorial *La revolución marxista antiespañola de 1936. Inventario de las pérdidas materiales de la Catedral de Gerona durante el dominio marxista*, al costat dels desperfectes ocasionats pel bombardeig del 29 de gener del 1939.³⁰

En paral·lel, els membres de la Comissió han preparat i embalat les obres gironines que han de participar en l'exposició d'art català medieval de París, i que són recollides el 13 de febrer del 1937 i portades a Olot.³¹

27 MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments*, 1918-1938, acta de la reunió de 12 de setembre de 1936, f. 173r-173v.

28 MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments*, 1918-1938, acta de la reunió de 29 de març de 1937, f. 159; acta de la reunió de 26 de maig de 1937, f. 163v; acta de la reunió de 15 d'octubre de 1937, f. 173.

29 MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments*, 1918-1938, acta de la reunió de 16 de març de 1937, f. 155.

30 Arxiu Capitular de Girona (ACG), *Actas Capitulares 1935-1940*, vol. 108, *La revolución marxista antiespañola de 1936. Inventario de las pérdidas materiales de la Catedral de Gerona durante el dominio marxista*, f. 45-92.

31 MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments*, 1918-1938, acta de la reunió de 13 de febrer de 1937, f. 150v.



Fig. 4: Vista del Museu de Galligants quan ocupava les galeries del claustre.
Foto: Ajuntament de Girona-CRDI

Entre les competències de la nova Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic, com a hereva de la Comisión Provincial de Monumentos, hi ha la custòdia del Museu de Sant Pere de Galligants (fig. 4). La seva primera preocupació és restaurar l'església i tornar el claustre al seu estat original, és a dir, suprimir el sobreclaustre afegit el 1877 i, per tant, trobar una nova seu per al Museu. Però la realitat del moment fa absolutament inviable aquesta proposta i, de moment, acorden dissenyar una nova exposició provisional que s'estendrà per les dependències de l'arxiu i la biblioteca de l'antiga Comisión i per la sagristia de l'església, de la qual s'ha eliminat el culte, deixant lliure l'espai del sobreclaustre.³² Aquesta reordenació coincideix amb un moment d'important creixement del fons del Museu, ja que a Sant Pere de Galligants hi van a parar les col·leccions de la secció d'arqueologia del GEiEG, del Seminari i d'alguns particulars així com alguns elements d'art sacre salvats de la crema.³³

Les actes de la Comissió testimonien els treballs d'ordenació i conservació del patrimoni documental. En aplicació dels decrets del govern en matèria de protecció de biblioteques i arxius, la Comissió gironina concentra els fons de diverses biblioteques públiques i privades de la ciutat amb l'objectiu de posar-los a l'abast dels ciutadans en una nova biblioteca pública. Tot i que reïx en la tasca de salvament i concentració

32 MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments*, 1918-1938, acta de la reunió de 17 d'abril de 1937, f. 161; acta de la reunió de 26 de maig de 1937, f. 164r-164v.

33 RIURÓ 1986: 248; MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments*, 1918-1938, acta de la reunió de 26 de juny de 1937, f. 168.

dels fons, el segon objectiu, el de fer-los accessibles als interessats en una biblioteca pública, queda al calaix. La manca de subministraments i de mà obra impossibilita condicionar els diversos emplaçaments proposats (l'antic casino de Girona del carrer d'Albereda, la Casa Agullana, l'edifici de Can Falló annex al Palau Episcopal, etc.), però es treballa intensament en les obres de reforma i adequació de la Biblioteca de la Rambla com a Biblioteca Popular, a la qual està previst traslladar la Biblioteca Provincial.³⁴ La Comissió porta a terme una política similar pel que fa als arxius, recollint fons dispersos, plantejant la creació d'un arxiu de la ciutat per al qual proposa l'edifici gòtic de davant del Govern Civil (l'actual Can Forn), i confiscant l'Arxiu Notarial.³⁵

A remolc dels esdeveniments polítics, i en la mesura que la dualitat de poders (govern / comitès antifeixistes) es va afeblint, la Generalitat pren la iniciativa i la situació es normalitza. En el terreny del patrimoni, a començaments del 1938 (amb els decrets de 5 de gener i de 23 de febrer) el conseller de Cultura Carles Pi i Sunyer estableix els conceptes rectors de la política patrimonial, defineix el caràcter públic de tots els edificis amb interès històric i artístic i reestructura la Secció de Monuments, alhora que crea la Direcció General del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya. Les comissions locals es posaran a disposició de l'organització central encarnada en la Comissaria de Museus. En la pràctica, es tanca el període de la provisionalitat revolucionària, amb repercussions directes en l'existència i el funcionament de la Comissió de Girona, que en pocs dies deixa de funcionar. La seva darrera reunió té lloc el 12 de març del 1938.

Alhora de reconstruir la curta vida de la Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic, no podem quedar-nos en l'acció de salvaguarda del patrimoni, ja que, com hem vist, la seva feina va anar més enllà. Hi va haver un seguit de projectes destinats a posar en valor el patrimoni que representen una continuació de les polítiques culturals entenedes durant la República. Sota els auspicis de la Comissió es van dotar de mesures de seguretat els edificis on es custodiaven els objectes artístics, es van continuar les obres del Passeig Arqueològic, es van restaurar algunes de les peces recuperades, es va projectar l'enderroc de l'edifici adossat a les escales de l'església de Sant Feliu i que impedia la visió del monument, es va treballar en el projecte d'acabament de la porta dels Apòstols, es va dissenyar el nou discurs expositiu per al Museu d'Arqueologia a Sant Pere de Galligants, es va projectar la restauració d'aquest mateix monestir i la urbanització de l'entorn, es van senyalitzar els Banyes Àrabs i, sobretot, es va dur a terme la ja esmentada museïtzació de la catedral, rebatejada com a Museu del Poble, amb el desmuntatge de l'orgue i el cor per recuperar la visibilitat de l'espai gòtic que aquests impedièen copsar.³⁶

El 24 de gener del 1939, els militars rebels entren a Barcelona. Catalunya ha perdut la guerra i el nou règim passarà comptes amb tots els que no han secundat l'aixecament

34 MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments*, 1918-1938, acta de la reunió de 15 d'octubre de 1937, f. 173; acta de la reunió de 14 de desembre de 1937, f. 174. Vegeu NADAL-DOMÈNECH 2015.

35 MAC-Girona, *Llibre d'actes de la Comissió de Monuments*, 1918-1938, acta de la reunió de 17 d'abril de 1937, f. 160v; acta de la reunió de 3 de maig de 1937, f. 162.

36 El programa plantejat per la Comissió el vam desenvolupar a NADAL-DOMÈNECH 2015.

militar. Les accions en pro de la salvaguarda del patrimoni no en quedaran al marge. La major part de les reformes arquitectòniques portades a terme a la catedral són considerades pèrdues causades per l'enfrontament militar i, com a tals, ressenyades en el memorial *La revolución marxista antiespañola de 1936. Inventario de las pérdidas materiales de la Catedral de Gerona durante el dominio marxista*, al costat dels desperfectes ocasionats pel bombardeig del 29 de gener del 1939.³⁷ El nou règim tergiversa les accions de les institucions catalanes en benefici de la salvaguarda del patrimoni, fins a acusar la República de l'espoli de l'art català.

³⁷ ACG, *Actas Capitulares 1935-1940*, vol. 108, *La revolución marxista antiespañola de 1936. Inventario de las pérdidas materiales de la Catedral de Gerona durante el dominio marxista*, f. 45-92.

BIBLIOGRAFIA

AVELLÍ 2005-2006

TERESA AVELLÍ, «Noves aportacions al catàleg d'obra de Jacint Morató Soler: el retaule major de Sant Lluc de Girona», *Locus Amoenus*, núm. 8, 2005-2006, p. 173-203.

BUSQUETS 1986

JOAN BUSQUETS, «La destrucció d'esglésies a la ciutat de Girona el 1936 i les seves excepcions», dins *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1986, p. 189-222.

CLARA 1981

JOSEP CLARA I RESPLANDIS, «L'Ex-Col·legiata de Sant Feliu i la guerra civil», *Revista de Girona*, núm. 97, 1981, p. 251-260.

DOMÈNECH 2012

GEMMA DOMÈNECH, *Emili Blanch Roig (1897-1996). Arquitectura, patrimoni, compromís*, Girona, Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural, 2012.

DOMÈNECH-GIL 2012

GEMMA DOMÈNECH i ROSA M. GIL, *El monestir de Sant Pere de Galligants*, Girona, Diputació de Girona, La Caixa, 2012.

GRACIA-MUNILLA 2011

FRANCISCO GRACIA i GLÒRIA MUNILLA, *Salvem l'art! La protecció del patrimoni cultural català durant la Guerra Civil*, Barcelona, La Magrana, 2011.

JOSEPH 1971

MIQUEL JOSEPH i MAYOL, *El salvament del patrimoni artístic català durant la Guerra Civil*, Barcelona, Pòrtic, 1971.

MARTORELL 1937

JERONI MARTORELL, «La protecció del patrimoni artístic nacional», *Nova Ibèria*, núm. 3-4, 1937, s. p.

NADAL-DOMÈNECH 2015

JOAQUIM NADAL i GEMMA DOMÈNECH, *Patrimoni i guerra. Girona, 1936-1940*, Girona, Ajuntament de Girona, 2015.

PUIGVERT 2006

JOAQUIM M. PUIGVERT, «Salvar el patrimoni artístic en temps de guerra. L'exemple de la ciutat de Girona (1936-1939)», dins *Segona República i Guerra Civil a Girona (1931-1939)*, Girona, Ajuntament de Girona, 2006, p. 141-170.

RIBERA 2007

CARLES RIBERA, *Cent dies de juliol. Un testimoni de la revolució llibertària*, Barcelona, Proa, 2007.

RIURÓ 1986

FRANCESC RIURÓ, «La lluita per la salvaguarda del Patrimoni Artístic», *Revista de Girona*, núm. 116, 1986, p. 244-249.

VALENTÍ 2003

JOAQUIM VALENTÍ, «La Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLIV, 2003, p. 307-327.